

Suuren miehen pitkä varjo: Aleksanteri-legendan vaiheet antiikista nykypäivään

Jaakkojuhani Peltonen:

Aleksanteri Suuri. Sankari ja myytti. Gaudeamus
2021. 264 s. ISBN 978-952-345-114-8.

Mikä tekee suurmiehestä suuren, ja kuinka historia muuttuu legendaksi? Miten suhtautumisemme menneisyyden merkkihenkilöihin kuvastaa käsityksiämme 'meistä' ja 'muista'? Jaakkojuhani Peltonen on suurten kysymysten äärellä teoksessaan *Aleksanteri Suuri: Sankari ja myytti*, jossa hän tutkii 300-luvulla eaa. eläneen makedonialaiskuninkaan myöhempiä vaiheita maailmanhistorian lehdillä. Peltonen huomio suuntautuu erityisesti kulttuuriin, poliittisiin ja ideologisiin tarkoituseriin joiden saavuttamiseksi Aleksanterin hahmoa on käytetty. Kirja sijoittuu osaksi antiikin jälkivaikutuksen tutkimustraditiota; kyseessä on ala joka kansainvälisestä näkyvyydestään huolimatta on vielä suhteellisen aliedustettu suomenkielisen historian tutkimuksen joukossa. Niinpä teos näyttättyy paitsi ansiokkaana yleistajuisena tutkimuksena myös merkittävänä kulttuuritekona.

Peltonen tarkastelee myöhempien aikojen suhtautumista Aleksanteriin osana joko niin sanottua *imitatio Alexandri*- tai *comparatio Alexandri*-traditiota. Nämä kategoriat juontavat juurensa antiikin historiankirjoitukseen, ja niiden käyttäminen luentaa ohjaavana tekijänä tuntuukin luontevalta ratkaisulta. Suuruutta tavoitteleilla yksilöillä kaikkina aikoina vaikuttaa olleen pyrkimys joko imitoida Aleksanteria tai – hänen puutteensa tunnustaen – pyrkiä ylittämään idolinsa moraalisesti. Kirjan toinen keskeinen kategorisointi liittyy tapoihin uudelleenkirjoittaa Aleksanterin tarinaa: Peltonen erottaa toisistaan pyrkimykset tavoittaa historiallinen Aleksanteri (traditio A) ja myyttiset, Aleksanterin tarinaa vapaasti muokkaavat kertomukset (traditio B). Lukijalle tämä jaottelu tuntuu vähemmän hyödylliseltä kuin edellämainittu *imitatio/comparatio*. Kuten Peltonen itsekin huomaa, A- ja B-traditioiden väliset rajat ovat häilyviä, ja erityisesti puhuttaessa aikakausista jolloin historian-

kirjoittamisen tavoitteet ja menetelmät poikkesivat nykyisistä, niiden eroa voi olla vaikea perustella.

Rakenteeltaan teos on kronologinen ja seuraa Aleksanterin legendan vaiheita antiikin Roomasta 2000-luvun alkuvuosiin. Johdantoluvussa Peltonen avaa Aleksanteria koskevaa historiallista taustaa ja analysoi syitä kuninkaan jälkimaineeseen. Aleksanterin sotaretkien melko yksityiskohtaisen kuvailun rinnalle olisin kaivannut enemmän kontekstualisointia ympäröivästä Välimeren maailmasta; erityisesti Aleksanterin 'kreikkalaisuudesta', panhellenismistä ja hellenistisestä kulttuurimurroksesta. Samoin Aleksanterin omia esikuvia (Akhilleus, Herakles, Dionysos) olisi voinut avata enemmän, sillä monen näistä vaikutus näkyy välillisesti myöhemmissä Aleksanteri-kertomuksissa. Kokonaisuutena johdantoluku on kuitenkin paitsi oiva johdatus Aleksanterin historialliseen erityislaatuisuuteen myös hieno katsaus historian käytön ja identiteetin teemoihin. Peltonen esittelee orientalismin lukemistaan ohjaavana viitekehystenä, mikä aiheen huomioon ottaen onkin lähes väistämätöntä. Muilta osin hänen lukutapansa on perinteisen lähdekritiittinen ja analyttinen eikä sitoudu erityisiin teoreettisiin traditioihin.

Toinen luku tarkastelee Aleksanterin kaksijakoista julkisuuskuvausta antiikin Roomassa: siinä missä poliitikot ja sotapäälliköt lähes poikkeuksetta ihailivat Aleksanteria, stoalaiset filosofit esittivät hänet negatiivisena *exemplumina* korostaen kuninkaan raivonpurkauksia ja tunnekontrollin puutetta. Peltonen piirtää kiinnostavan kuvan Aleksanteri-legendan alkuvaiheista ja tekee selväksi kuinka ristiriitaisena hahmo on näyttätty antiikin ajoista lähtien. Aiheen käsittelyä olisi syventänyt keskustelu Aleksanterin hahmon merkityksestä roomalaiselle keisarrikultille – hellenistisiin monarkkeihin perinteisesti liitetyt jumalalliset aspektit vauhdittivat ilmiön vakiintumista itäisen Välimeren alueella; ilmiö johon Aleksanteri-legendallakin epäilemättä oli vaikutuksensa.

Kolmannen luvun aiheena ovat juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin tulkinnat Aleksanterista. Peltonen kuvaa kiehtovasti kuinka Aleksanteri on esiintynyt näiden uskontojen pyhissä kirjoituksissa ja apokryfisissa teksteissä monessa roolissa: niin jumalallisen suunnitelman toteuttajana kuin moraalittomana ja verenhimo-

sena pakanakuninkaanakin. Luku ansaitsee erityistä kiitosta eurosentrisen näkökulman välttämisestä: se pyrkii tarkastelemaan Aleksanteria tasapuolisesti kaikkien kolmen maailmankatsomuksen näkökulmasta ja ottaa huomioon niiden vuorovaikutteisen suhteen. Vaikka kysymys siitä, kuinka tietoisia toisistaan nämä tekstit ovat olleet jääkin vastaamatta, luku avaa lukijan silmät Välimeren ja Lähi-idän kulttuuripiirin verkottuneisuudelle, samoin kuin klassisen antiikin merkitykselle monoteististen uskontojen itsemäärittelyssä.

Neljäs luku käsittelee Aleksanterin muuttumista fiktiiviseksi sankarihahmoksi keskiajan kuluessa. Lähteenä käytetään muun muassa 200-luvulla eaa. laaditun *Aleksanteri*-romaanin keskiaikaisia variaatioita sekä Gautier de Châtillonin 1100-luvulla kirjoittamaa *Alexandreis*-eeposta. Peltonen tuntee lähteensä erinomaisesti ja kuvaa elävästi keskiajan Aleksanteri-tarinoita matkakertomusten, ritariromaanien ja pyhimyselämäkertojen välimaastossa liikkuneina seikkailukertomuksina. Maininnan arvoisia voisivat lisäksi olla Odysseuksen harharetket sekä antiikin ajan seikkailuromaanit, joiden vaikutus myöskin on kertomusperinteessä aistittavissa. Peltonen käsittelee myös Aleksanterin merkitystä ristiretkipropagandalle ja identiteetin muovaamiselle suhteessa itäiseen Toiseen. Toisaalta hän osoittaa ansiokkaasti, miten Aleksanteri taipui identifikaation välineeksi myös persian- ja arabiankielisessä kirjallisuudessa, ja toisaalta Euroopan reunamilla, skandinaavisessa ja slaavilaisessa kontekstissa.

Viidennen luvun aihe on Aleksanterin merkitys uuden ajan Euroopassa: humanismin, itsevaltiuden, löytöretkien ja lopulta imperialismiin pyörteisä. Peltonen mukaan keskiajalla vallinnut myyttinen Aleksanteri-kuva korvautui 1500-luvulta lähtien kiinnostuksella Aleksanteriin historiallisena henkilönä sekä hyveellisen ja sivistyneen hallitsijan mallina. Peltonen muun muassa analysoi kuinka valtaapitävät kommunikoivat yhteyttään antiikin kulttuuriin tilaamalla taiteilijoilta Aleksanterin elämänvaiheita esittäviä taideteoksia ja esiintymällä itse uutena Aleksanterina. Itsevaltiuden legitimitettiin vahvistamisen lisäksi Aleksanteria käytettiin inspiroimaan ja oikeuttamaan uusien maa-alueiden etsimistä ja lopulta perustelemaan niiden kolonisoimista. Hieman yllättäen nationalismiin aalto ja kansallisvaltioiden synty Euroopassa jää tässä luvussa pääosin käsittelemättä, vaikka epäilemättä tälläkin ilmiöllä on ollut oma suhteensa Aleksanteriin ja vaikutuksensa hänen julkisuuskuvaansa.

Kuudennessa, viime vuosikymmenten historiaan keskittyvässä luvussa nationalismiin eetos sen sijaan on keskeinen teema: Peltonen käyttää tapausesimerkinä Makedonian tasavallan ja Kreikan välistä kädenvääntöä oikeudesta Aleksanterin perintöön 2010-luvulla. Tapaus

on kiehtova ja havainnollistaa oivallisesti antiikin historian relevanssia nykypäivänkin identiteettikamppailuissa. Tämän esimerkkitaupauksen jälkeen keskustelu Aleksanterin roolista nykykulttuurissa laajenee käsittämään historialliset romaanit, pop-lyriikat, Bollywood- ja Hollywood-elokuvat, animen ja sarjakuvaromaanit. Aineistokokonaisuus on valtava ja luultavasti tästä syystä analyysi jääkin hieman pinnalliseksi – aiheesta olisi riittävästi ainesta useampaankin tieteelliseen artikkeliin. Luku kuitenkin tuo selvästi esille sen, että Aleksanterin kulttuurinen merkitys on kaikkea muuta kuin ohi, ja että niin historialliseen Aleksanteriin keskittyvä kertomustraditio kuin sankaria mystifioiva legendaarinen traditio elävät voimakkaina nykykulttuurissa – ja kuluttajan mielikuvituksessa.

Viimeisessä luvussa Peltonen pohtii yhteenvedonomaaisesti sankarimyytin anatomiaa Aleksanteria suurempana ilmiönä. Suurmieshistoria ei ole 2000-luvun kulttuurisessa ilmapiirissä ollut varsinaisesti raikas tai suosittu aihe; antiikintutkimuksenkin kentällä se on joutunut tekemään tilaa sosiaalishistorialle, gender-tutkimukselle ja muille erilaisia näkökulmia nostaville tutkimustraditioille. Peltonen onkin vaikean paikan edessä perustellessaan yksittäisen sotapäällikön relevanssia ymmärryksellemme menneisyydestä – tehtävä, jossa hän onnistuu kiitettävästi. Siirtämällä huomion Aleksanterista itsestään historian käyttötappoihin teos osoittaa klassisen antiikin jatkuvan merkityksen kansojen ja kulttuurien itsemäärittelylle.

Kirjan vahvuus on sen kyky omaksua sekä itäisiä että läntisiä näkökulmia ja keskustella Toiseuden joustavasta olemuksesta Aleksanterin ”omimishistorian” kautta. On selvää, että Aleksanteri kuuluu kaikille eikä kenellekään, ja ettei valta hänen jälkitulkintojensa määrittelyssä ole yksin historioitsijoiden käsissä. Peltonen teos onkin paitsi kattava antiikin jälkivaikutuksen tutkimus, myös kiehtova Euroopan ja Lähi-idän kulttuurihistoria, jossa hengästyttävä määrä kirjallista ja visuaalista aineistoa muodostavat vakuuttavan kokonaiskuvan. Aikajänteen huomioiden kyseessä on aleksanterimainen ponnistus, jossa väistämättä analyysin syvyydessä joudutaan väliillä tekemään kompromisseja. Jään odottamaan tulevaa tutkimusta muun muassa Aleksanterin maskuliinisuudesta ja ulkoisista ominaisuuksista osana hänen jälkimainettaan. Samoin kuninkaan imagoon usein myöhempinä aikoina liitetty homoeroottinen sävy jäi tässä teoksessa maininnan tasolle – aiheesta on varmasti tulevaisuudessa enemmänkin ammennettavaa. Kokonaisuutena Peltonen teos kuitenkin lunastaa paikkansa suomenkielisen antiikintutkimuksen eturivissä: se on mukaansatempaava lukukokemus yhtä lailla alan tutkijalle kuin aiheeseen aiemmin perehtymättömälle lukijalle.

Elina Pyy, tutkijalehtori
Institutum Romanum Finlandiae